

# WAT KUNNEN WE LEREN VAN HET IB-EXAMEN NEDERLANDS?

## Deel 2: Het literaire essay

Het centraal examen Nederlands in de bovenbouw van havo en vwo bestaat alleen uit leesvaardigheid. Veel docenten en anderen zouden graag nog een tweede domein getoetst zien. Schrijfvaardigheid is een domein dat dan vaak genoemd wordt; literatuur een ander. In het examen van het International Baccalaureate worden ze allebei getoetst, in combinatie. Biedt die aanpak misschien mogelijkheden voor het centraal examen?



Foto: Tom van Limpt

HELGE BONSET

Een van de punten van kritiek op het huidige centraal schriftelijk examen Nederlands is dat het alleen leesvaardigheid toetst (in combinatie met argumentatie), maar wel voor vijftig procent meetelt in het eindcijfer van de leerling, wat een onevenredig gewicht geeft aan leesvaardigheid ten opzichte van schrijfvaardigheid, mondelinge vaardigheden en literatuur. Daarom leeft bij veel betrokkenen bij het schoolvak Nederlands de wens naast leesvaardigheid een tweede domein te toetsen in het centraal examen. Schrijfvaardigheid wordt als tweede domein voorgesteld in een advies van Nederlands Nu en het sectiebestuur Nederlands van Le-

vende Talen (2018); literatuur door Bas Jongenelen (2020), in het kader van een discussie over 'het ideale eindexamen Nederlands'.

Het IB (International Baccalaureate) is een gerenommeerd internationaal onderwijsprogramma dat veel wordt gebruikt op internationale scholen. Op een aanzienlijk aantal scholen kunnen leerlingen Nederlands kiezen als eindexamenvak, in verschillende vormen: Dutch A Literature of Dutch A Language and Literature, Higher Level of Standard Level<sup>1</sup>. In een vorig artikel ging ik in op de comparative en de mogelijkheden daarvan voor het examen Nederlands (Bonset, 2021). In dit artikel beschrijf ik het literaire essay dat deel uitmaakt van het IB-examen, waarin literatuur en

schrijfvaardigheid tegelijk worden getoetst. Hoe ziet dat eruit? En biedt het mogelijkheden voor het eindexamen Nederlands?

### De toets

De IB-leerlingen krijgen de opdracht een essay te schrijven aan de hand van één vraag die ze kiezen uit een aantal vragen. De precieze opdracht luidt: 'Beantwoord een van de vragen hieronder. Je antwoord moet gebaseerd zijn op minstens twee van de werken die je bestudeerd hebt. Antwoorden die niet gebaseerd zijn op minstens twee van de werken die je bestudeerd hebt, krijgen geen hoge beoordeling. Denk eraan dat in je antwoord je de taal en context van de

werken moet analyseren.' Voor deze opdracht krijgen ze een uur en drie kwartier de tijd. Op het examen hebben ze geen gelegenheid om de bewuste werken in te zien. Ze hoeven hun beweringen dus ook niet te voorzien van citaten uit de werken, maar wel wordt verwacht dat ze voldoende gedetailleerd naar de werken verwijzen.

Een paar voorbeelden van vragen:

Het perspectief van waaruit een tekst geschreven is, heeft invloed op de manier waarop de lezer zich betrokken voelt bij de gebeurtenissen. Beschrijf voor minstens twee van de werken

Bij de eerste drie criteria ligt het accent op de kwaliteit van het inzicht in en de analyse van de gelezen literaire werken. Bij de laatste twee gaat het om de kwaliteit van het essay als schrijfproduct

#### Criterion A: Kennis en begrip

- Hoeveel kennis en begrip van de werken en hun context toont de kandidaat?

#### Criterion B: Antwoord op de vraag

- In hoeverre toont de kandidaat dat hij de verwachtingen heeft begrepen die voortvloeien uit de te beantwoorden vraag?
- Hoe relevant is zijn antwoord daarop, en in hoeverre geeft dit blijk van kritische analyse?

#### Criterion C: Inzicht in het gebruik en de effecten van stilistische kenmerken

- In hoeverre blijkt uit het essay bewustzijn van hoe de keuzes van de schrijver voor stilistische kenmerken van de teksten (bijvoorbeeld karakterisering, context, standpunt van de verteller, structuur, stijl en techniek) gebruikt worden om betekenis te construeren?
- In hoeverre blijkt uit het essay begrip van de effecten van stilistische kenmerken?

#### Criterion D: Opbouw en uitwerking

- Hoe logisch en goed uitgewerkt is de gedachtegang van het essay?
- Hoe samenhangend en effectief is de structuur van het essay?

#### Criterion E: Taalgebruik

- Hoe helder, gevarieerd en verzorgd is het taalgebruik?
- Hoe passend is de keuze van register en stijl? (Register verwijst in deze context naar een woordkeus, toon, zinsbouw en terminologie die passen bij het essay.)

Beoordelingscriteria

die je bestudeerd hebt in hoeverre het gekozen perspectief de betrokkenheid van de lezer bij het verhaal beïnvloedt. (2014)

Soms ondergaan personen in een tekst een belangrijke omwenteling, die echt of symbolisch kan zijn. Bespreek voor *minstens twee* van de bestudeerde werken zo'n omwenteling en leg uit waarom de auteur hiervan gebruikmaakt. (2015)

In sommige teksten komen zowel vrouwelijke als mannelijke perspectieven voor. Bespreek voor *minstens twee* van de werken die je bestudeerd hebt, hoe deze perspectieven een andere kijk bieden op de centrale problemen of onderwerpen van de tekst. (2016)

#### De beoordeling

Het essay moet voldoen aan een vijftal criteria<sup>2</sup>. Bij de eerste drie criteria ligt het accent op de kwaliteit van het inzicht in en de analyse van de gelezen literaire werken: tonen de leerlingen kennis en begrip van de gelezen werken; geven ze een relevant antwoord op de centrale vraag van het essay; tonen ze inzicht in de stilistische kenmerken van de teksten en de effecten daarvan? Bij de laatste twee gaat het om de kwaliteit van het essay als schrijfproduct: de opbouw ervan en het taalgebruik. Zie voor de criteria het kader.

Voor ieder van de vijf criteria wordt het essay beoordeeld op een schaal van 0 (voldoet aan geen enkele norm) tot en met 5 (voldoet optimaal aan de norm). De schaal heeft de vorm van een rubric. Het literaire essay in het IB-examen wordt nagekeken door één examiner, die niet verbonden mag zijn met de leerlingen van wie hij het werk nakijkt. De schil van examinatoren staat

Opname van literatuur in het centraal examen betekent een flinke opsteker voor het literatuuronderwijs qua status, wat waarschijnlijk resulteert in meer aandacht ervoor in de klas en in methoden

duos los van de docenten. Examinatoren doen vooraf een korte onlinecursus die vooral bestaat uit het beoordelen van oude examens. Als het toegekende cijfer de docent tegenvalt, in vergelijking met hoe hij eerder werk van de leerling heeft beoordeeld, kan deze het werk (tegen betaling!) opvragen en een verzoek indienen voor een second opinion. Het werk wordt dan opnieuw nagekeken door een andere examiner. Het dan toegekende cijfer is bindend.

#### De voorbereiding

De werken waarover de leerlingen het essay schrijven, maken deel uit van twee voorgeschreven lijsten van auteurs: een van oorspronkelijk Nederlandstalige werken en een van in het Nederlands vertaalde.

Voor Higher Level worden zes werken daaruit gelezen en voor Standard Level vier. In die werken moeten drie periodes gedekt zijn, drie verschillende genres aan de orde komen en een Vlaamse roman moet er deel van uitmaken.

Aanbevolen wordt dat leerlingen voorafgaand aan het examen drie werken kiezen ter voorbereiding op het schrijven van het essay, waardoor ze op het examen makkelijker een keuze kunnen maken voor twee van deze drie werken, en voor een van de vragen om te beantwoorden. De keuze van de werken kan door leerlingen individueel worden gemaakt of in overleg met de docent.

De IB-docenten die ik geraadpleegd heb voor dit artikel, maken zelf de keuze voor de werken en bespreken ze klassikaal met de leerlingen. Daarbij geven ze informatie over de achtergrond van ieder werk, plaatsen het in een context, laten zien hoe je het werk literair analyseert en bespreken uitgebreid het taalgebruik. Ze geven ook opdrachten bij de werken om de leerlingen te laten oefenen met het zelf analyseren en plaatsen in context. Daarnaast oefenen de leerlingen in het schrijven van literaire essays, omdat dat de opdracht is die ze krijgen in het examen.

#### Wat heeft het literaire essay ons te bieden?

Opname van het literaire essay als toets in het centraal schriftelijk examen zou duidelijke voordelen hebben. Het centraal examen geeft een betere dekking van het vak Nederlands als meer belangrijke domeinen daarin opgenomen zijn dan alleen leesvaardigheid (inclusief argumentatieve vaardigheden). Opname van literatuur in het centraal examen betekent een flinke opsteker voor het literatuuronderwijs qua status, wat waarschijnlijk resulteert in meer aandacht ervoor in de klas en in methoden. En, nog een voordeel, het domein schrijfvaardigheid keert via het essay terug in het centraal examen.

Maar er zijn even duidelijke nadelen. De toets kan alleen worden afgenomen als er over het hele land een aantal dezelfde literaire werken worden gelezen. Die werken zullen jaarlijks door een commissie gekozen moeten worden uit de Nederlandse literatuur. Dat kan leiden tot herhaaldelijke media-events waarin de willekeur en onrechtvaardigheid van de gemaakte keuzes aan de kaak worden gesteld, en de onwenselijkheid van gecanoniseerd literatuuronderwijs. De commissie zal ook de vragen bij de werken moeten opstellen en ervoor moeten zorgen dat deze niet al te voor de hand liggend zijn.

De toets kan alleen worden afgenomen als er over het hele land een aantal dezelfde literaire werken worden gelezen.

Die werken zullen jaarlijks door een commissie gekozen moeten worden uit de Nederlandse literatuur

Een principiële punt is dat de keuzevrijheid van de leerlingen wordt ingeperkt, en daarmee de mogelijkheid hun eigen literaire smaak te ontwikkelen. Hier kan tegen ingebracht worden dat er door de leerling zelfgekozen werken overblijven die in het schoolexamen aan de orde kunnen komen. Er komt dan wel een zwaar accent op literatuur te liggen in het eindexamen als geheel.

Het literaire essay in het centraal examen kan ook moeilijk voldoen aan de eisen van validiteit en betrouwbaarheid. Het toetst tegelijk literaire competentie en schrijfvaardigheid; daardoor is niet duidelijk of een onvoldoende prestatie het gevolg is van tekortschietende literaire competentie of van tekortschietende schrijfvaardigheid. De beoordeling van het essay door één beoordelaar, zoals in het IB, levert natuurlijk geen betrouwbare uitkomst op, ook niet met vastliggende criteria.

## Als opdracht in het onderwijs is het laten schrijven van een literair essay een goede manier om meer samenhang aan te brengen in dat onderwijs

Het is de vraag of het literaire essay als toets in het centraal schriftelijk examen een haalbare kaart is, zolang daar zo'n zwaar gewicht wordt toegekend aan beoordelaarsbetrouwbaarheid als nu. Is het wel haalbaar als toets in het schoolexamen? Als de docenten Nederlands in de bovenbouw voor havo/vwo besluiten alle leerlingen in het examenjaar minimaal twee à drie dezelfde boeken te laten lezen en daar goede vragen bij bedenken zoals in het IB-examen, is het literaire essay mijns inziens zeker mogelijk. De eisen aan validiteit en betrouwbaarheid zijn in het schoolexamen minder stringent dan in het centraal examen. Beoordeling van het essay door meer dan één docent lijkt me niet-temin noodzakelijk, niet zozeer om werkelijk een hoge betrouwbaarheid te bereiken, maar om de schijn van subjectiviteit weg te nemen.

Ook in dit geval wordt natuurlijk de vrijheid van leerlingen om zelf literaire werken te kiezen ingeperkt. Maar er blijft nog een substantieel aantal werken over die de leerlingen wel zelf kiezen, en die op andere wijze in het schoolexamen kunnen worden bevestigd.

Als opdracht in het onderwijs is het laten schrijven van een literair essay een goede manier om meer samen-

hang aan te brengen in dat onderwijs. De roep om meer samenhang in het onderwijs Nederlands is sterk, ook in Curriculum.nu. De essay-opdracht is ook uitdagend voor leerlingen doordat hij een beroep doet op hun creativiteit. Op de creativiteit van de docent wordt overigens eveneens een beroep gedaan, in de vorm van het bedenken van geschikte vragen. Voor de beoordeling van het essay zijn kant-en-klare criteria aanwezig, die zowel bruikbaar lijken voor formatieve als voor summatieve evaluatie. Als de leerlingen voldoende geoefend hebben met de criteria, kunnen ze ook elkaars teksten mee beoordelen.

### Tot slot

Als in het kader van Curriculum.nu het bovenbouwprogramma en de eindexamens voor havo en vwo besproken worden, zou het goed zijn ook te kijken naar de moge-

lijkheden van het literaire essay. Daar heb ik in dit artikel een aanzet toe willen geven, zoals ik dat in mijn vorige artikel heb gedaan met de comparative uit het IB-examen: de schriftelijke vergelijking van twee thematisch verwante teksten. Beide zijn mogelijkheden om het programma en misschien ook het examen Nederlands in de toekomst te verrijken. ■

Met dank aan IB-docent Job Mager en voormalig IB-docent Inge Jansen.

### NOTEN

1. In dit artikel ben ik uitgegaan van Dutch A Language and Literature, Higher Level en van de situatie voor 2020. Vanaf 2020 zijn in het IB-examen enkele veranderingen aangebracht.
2. De criteria zijn vertaald door mij.

### LITERATUUR

- Bonset, H. (2021). Wat kunnen we leren van het IB-examen Nederlands? Deel 1: De comparative. *Levende Talen Magazine*, 108(6), 10–14.
- Jongenelen, B. (2020, 11 mei). Voorbereid op literatuur en schrijfvaardigheid. *Neerlandistiek*. <https://www.neerlandistiek/jongenelen-voorbereid-op-literatuur-en-schrijfvaardigheid>
- Nederlands Nu & Sectiebestuur Nederlands Levende Talen. (2018). *Advies examen Nederlands*. <https://lerarennederlands.nl/wp-content/uploads/2019/04/Advies-Examens-Nederlands-met-draagvlakonderzoek-finaal-1.pdf>

## binnenkort

**2021**, Sectie Russisch LT bestaat 50 jaar (diverse activiteiten), <[russisch.levendetalen.nl](http://russisch.levendetalen.nl)>

**18 november 2021**, Beginnerscursus Internationalisering, Den Haag, <[www.nuffic.nl](http://www.nuffic.nl)>

**18 november 2021**, Congres Formatief Evalueren, Utrecht, <[vllt.nl/formatief-evalueren](http://vllt.nl/formatief-evalueren)>

**19 – 20 november 2021**, HSN-35, Antwerpen, <[hsnconferentie.org](http://hsnconferentie.org)>

**26 november 2021**, Congres Levende Talen (online), <[congres.levendetalen.nl](http://congres.levendetalen.nl)>

**30 november – 4 december 2021**, NOT, Utrecht, <[not-online.nl](http://not-online.nl)>

**19 – 21 januari 2022**, VIOT-congres, Gent, <[www.viot2021.ugent.be](http://www.viot2021.ugent.be)>

**27 januari – 2 februari 2022**, Poëzieweek, <[www.poezieweek.com](http://www.poezieweek.com)>

**11 – 12 februari 2022**, Congres Frans, Noordwijkerhout, <[www.congresfrans.nl](http://www.congresfrans.nl)>

**23 – 25 maart 2022**, Recent verschenen werken Duits, Nordhorn, <[h.harbers@rug.nl](mailto:h.harbers@rug.nl)>

**25 maart 2022**, Nationaal Congres Engels, Ede, <[nationaalcongresengels.nl](http://nationaalcongresengels.nl)>

### Formatief evalueren

De vierde conferentie Formatief Evalueren is op donderdag 18 november 2021 in Utrecht, met op het programma – naast diverse workshops – lezingen van Dylan Wiliam, David Nicol en Stijn VanHoof. De lezingen en workshops gaan over de rol van leerlingen bij het leren en concrete aanpakken om de betrokkenheid van leerlingen in de klas te vergroten, feedbackgeletterdheid en feedback in de klas praktisch en haalbaar organiseren.

Meer informatie is te vinden op <[vllt.nl/formatief-evalueren](http://vllt.nl/formatief-evalueren)>.

### 14e Nationaal Congres Engels

Het veertiende Nationaal Congres Engels (NCE) zal plaatsvinden op 25 maart 2022 in de ReeHorst in Ede. Het thema dat voor deze editie is gekozen, luidt 'English in a Changed World'. Het NCE 2022 biedt een platform voor discussie over en inspiratie voor het geven van Engels in een veranderde wereld.

In december wordt het definitieve programma op de website <[www.nationaalcongresengels.nl](http://www.nationaalcongresengels.nl)> bekendgemaakt. De inschrijving start na de kerstvakantie. Voor regelmatige updates, zie <[facebook.com/nationaalcongresengels](https://facebook.com/nationaalcongresengels)>.

### Congres Frans 2022

Na een jaar uitstel vindt het Congres Frans plaats op vrijdag 11 en zaterdag 12 februari 2022, wederom in Noordwijkerhout. Het congres is een ideale gelegenheid voor deelnemers om zich te laten inspireren door de veelzijdigheid en diversiteit van de workshops.

Het programma vindt u in de nieuwe congreskrant die binnenkort in de brievenbus zal vallen. Inschrijving voor het congres kan via <[www.congresfrans.nl](http://www.congresfrans.nl)>. Leden van Levende Talen genieten voorinschrijving en korting. Hou de site in de gaten: de ervaring leert dat het congres snel gaat vollopen na verschijning van de congreskrant.

### HSN-35

De HSN-conferentie is een jaarlijkse conferentie over het onderwijs Nederlands in alle delen van Nederland en Vlaanderen, en op alle niveaus: primair en secundair onderwijs, beroepsonderwijs, hoger onderwijs, Nederlands voor anderstaligen. Deelnemers kunnen kiezen uit zeker tachtig presentaties. Ook is er een informatiebeurs waarop Vlaamse en Nederlandse (educatieve) uitgeverij en vakverenigingen hun publicaties voorstellen.

Het onderwijs Nederlands bevindt zich in de kern van elk onderwijscurriculum. Binnen de HSN-conferentie trachten de deelnemers in de vele bijdragen antwoorden te zoeken op de vaak complexe en moeilijke oefening die het onderwijs Nederlands met zich meebrengt, vaak in een multilinguale context.

De conferentie wordt in het format aangeboden dat haar 'groot' heeft gemaakt: een forum aanbieden aan allen die bij de ontwikkelingen van het onderwijs Nederlands in Vlaanderen en Nederland betrokken zijn en dat in alle omgevingen waarin en alle niveaus waarop Nederlands geleerd wordt.

De HSN-35 vindt plaats op 19 en 20 november 2021, aan de Universiteit Antwerpen. Inschrijven kan via <[hsnconferentie.org](http://hsnconferentie.org)>.